

ԵՐՈՒՍԱՂԷՍԻ «ՏԱԳՆԱՊ»Ը ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՈՐ

ԱՊՐԵՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐ ԵՒ ՏՐՈՒԱՏ ԱՊՐԵՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ. — ՄԻՈՆԻ նախորդ թիւին մէջ անցողակի մատնանշած էինք Սուրեն Եպս.ի տխուր դերակատարութեամբ ապօրէն կերպով գումարուած Միաբանական Ընդհանուր Ժողովներու եւ անոնց տուած հակաօրինական որոշումներու մասին: Հոս կ'ուզենք օրինական մեկնաբանութիւններով բացատրել եւ հիմնաւորել այդ ապօրէնութիւնները, աւելի հասկնալի չափերով:

ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — Ա. — Եղիշէ Սրբեպս. 7 Նոյեմբեր 1949ին Տեղապահ կ'ընտրուէր Ս. Աթոռոյ (այն ատեն տակաւին Վարդապետ): Բ. — 1956 Սեպտեմբեր 17ին կը մեկնէր Ս. Էջմիածին, Ամենայն-Հայոց Կաթողիկոսի հրաւերով, իր տեղ Փոխանորդ նշանակելէն յետոյ Գերշ. Տ. Հայրիկ Նպիսկոպոսը, անոր յանձնելով Պատրիարքարանի բանալին եւ ժամուցներու տետրակը: Գ. — Միաբանական Ընդհ. Ժողովը իր 13 Հոկտեմբեր 1956ին գումարուած նիստին մէջ կը դադրեցնէր Եղիշէ Սրբազանը իր Տեղապահի պաշտօնէն: Դ. — Միաբանական Ընդհ. Ժողովը 13 Հոկտեմբեր 1956ին գումարուած նոյն նիստին մէջ, Տիրան Սրբազանը Տեղապահ կ'ընտրէր, վար առնուած եղիշէ Սրբեպիսկոպոսի տեղ: Ե. — 5 Մարտ 1957ին Միաբանական Ընդհ. Ժողովը Միաբանութեան անդամակցութենէն կը վտարէր Եղիշէ Սրբեպիսկոպոսը: Զ. — Միաբանական Ընդհ. Ժողովը իր 2 Հոկտեմբեր 1956ին գումարած ժողովին մէջ, Սուրեն Եպիսկոպոսը կ'ընտրէր իբրեւ Ս. Աթոռոյ Ընդհ. Գործերու Վարիչ, նկատի ունենալով այս վերջնոյն տարիքով երիցագոյնը ըլլալու պարագան:

Ասոնք են զլիւաւոր այն իրադարձութիւնները, որոնք առիթներ հանդիսացան երուսաղէմի Հայոց Վանքի տագնապին ու պայքարին: Պիտի անդրադառնանք իւրաքանչիւր իրողութեան առանձինն, ստուգելու համար թէ Տեղապահի բացակայութեան գումարուած այս ժողովները որքա՞ն համաձայն էին Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան Կանոնադրին, եւ թէ եղածները Միաբանական Ընդհ. Ժողովներ է՞ին թէ ոչ կազմակերպուած խայտառակութիւններ, զլիւաւոր դերակատարներուն մտածելու եւ զգալու կերպին համաձայն:

ԻՐՈՂՈՒՔԻՆ Ե. — 7 Նոյեմբեր 1949ին, Եղիշէ Սրբազանը Պատրիարքական Տեղապահ կ'ընտրուէր, համաձայն Ս. Աթոռոյ Կանոնագրի 24 եւ 25 յօդուածներու տրամադրութեանց, որ յստակօրէն կ'որոշարէր թէ Տեղապահը կը գործէ Պատրիարքական բոլոր իրաւասութիւններով, մինչեւ նոր Պատրիարքի ընտրութիւնը, առանց ճշտելու ժամանակը այս ընտրութեան. կը ճշտէ սակայն թէ Պատրիարքական ընտրութիւնը տեղի կ'ունենայ քառասուն օրեր վերջ: Որով այս յօդուածները չեն պարտադրեր ընտրութիւնը Պատրիարքի 40 օրեր յետոյ: Ս. Աթոռոյ Կանոնագրին մէջ չկայ որոշ տրամադրութիւն մը որ սահմանած ըլլայ Պատրիարքական Տեղապահի ժամանակաշրջանը: Տակաւին նախընթաց յիսուն տարիներու ընթացքին բանիցս Ս. Աթոռը կառավարուած է Տեղապահներով, եւ այս ժամանակաշրջանը տեսած է երբեմն տասներկու տարի եւ քանիցս մէկ տարիէն մինչեւ վեց ամիսներ:

ԻՐՈՂՈՒՔԻՆ Բ. — Թէ Եղիշէ Սրբազանը իր բացակայութեան իրեն Փոխանորդ նշանակած էր Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպս. Ասլանեանը: Միաբանական Կանոնադրութեան մէջ յիշուած չէ բացակայութեան պարագան, չկայ Կանոնական որեւէ տրամադրութիւն Տեղապահը բացակայելի արգելող, կամ արգելք՝ իր բացակայութեան Փոխանորդ մը նշանակելէ: Յետոյ ամիսուն ծանօթ իրողութիւն է, թէ Եղիշէ Սրբազանի Տեղապահութեան եօթը տարիներուն, այս վերջինը յաճախ բացակայած էր, միշտ իր տեղը նշանակելով

Միաբանութեան անդամներէն մին. Սուրէն, Հայկազուն եւ Հայրիկ Եպիսկոպոսներ, փոխն ի փոխ, կատարած են Փոխանորդի այս պաշտօնը: Վերջին անգամ Հայրիկ Սրբազանին վատահուած էր այս պաշտօնը, որուն իր վկայութիւնը տուաւ, դատարանի առջեւ, Երուսաղէմի Վսեմ. Կառավարիչին օգնականը, Լուծիքի Մուղրապին, երբ վկայեց թէ ինք Հայրիկ Սրբազանէն առած էր Պատրիարքարանի բանալին եւ յանձնած Սուրէն Սրբազանին:

Իրողութիւն գ. — Պատրիարքական Տեղապահը կարելի չէ պաշտօնանկ ընել Պատրիարքական ընտրութենէն առաջ: Յետոյ, նկատելով որ համաձայն Միաբանական Կանոնի 36րդ յօդուածին, Միաբանական Ընդհ. Ժողովներ կրնան հրաւիրել միայն Պատրիարքը եւ անոր չեղած առնել՝ Տեղապահը, հետեւաբար Տեղապահի բացակայութեան գումարուած բոլոր Ժողովները ապօրէն էին: Չկայ կէտ մը՝ կամ յօդուած մը Ս. Աթոռոյ Կանոնին մէջ, ուր ըսուած ըլլայ թէ Ընդհ. Ժողովներուն կրնայ նախագահել երիցագոյն անդամ մը եւ կամ Միաբ. Ընդհ. Ժողովի հրաւիրել Միաբանութեան անդամները: Հետեւաբար ապօրէն էին Սուրէն Եպիսկոպոսի միջոցաւ գումարուած Միաբանական բոլոր Ժողովները, ինչպէս ապօրէն այդ Ժողովներու ընթացքին Տեղապահ եղիշ Սրբազանի պաշտօնագրովմները թէ՛ Տեղապահի իր պաշտօնէն եւ թէ՛ Ս. Աթոռոյ Լուսաբարապետութենէն՝ որ ցմահ է, համաձայն Ս. Աթոռոյ Կանոնագրին:

Իրողութիւն դ. — Վերոյիշեալ իրողութենէն կը հետեւի թէ Տիրան Սրբազանի Տեղապահութիւնը ապօրէն կերպով եղած էր, երբ կը հաստատուի թէ եղիշ Սրբազանի Տեղապահութեան պաշտօնէն վար առնուիլը ապօրէն էր. որովհետեւ ինչ որ կը հիմնուի ապօրինութեան վրայ՝ ապօրէն միայն կրնայ ըլլալ: Եղիշ Սրբազանը օրէնքով չէր կորսնցուցած իր պաշտօնը, որպէսզի ան լեցուէր մի ոմն Տիրանով, կարգ մը դաւադիրներու փափաքին վրայ տկարամիտի մը կողմէն սարքուած ժողովներով:

Իրողութիւն ե. — Տեղապահ եղիշ Սրբազանի արտաքսումը Ս. Յակոբեանց Միաբանութենէն, համաձայն չէր եղած մեր Կանոնագրի (15, 16, 17, 18) յօդուածներու պահանջքին եւ որամադրութեան: 15րդ յօդուածը կը պահանջէ որ սխալի մէջ եղող Միաբանը, թէեւ այս պարագային դատուողը պարզ Միաբան մը չէ, այլ պետք Հաստատութեան, երիցս ընդունի ազգարարութիւններ, որմէ վերջ միայն դատի կը կանչուի Պատ. Տնօրէն Ժողովոյ կողմէն, զոր ամսուան մը ընթացքին կը քննէ եւ կը տնօրինէ պատշաճը: Եթէ յանցաւոր դատուող Միաբանը Վարդապետ կամ Եպիսկոպոս է, Տնօրէն Ժողովը Միաբանական Ընդհ. Ժողովին կ'առաջարկէ անոր արտաքսումը: Այս պարագային, եղիշ Սրբազանը ընաւ ազգարարութիւն չէ ստացած: Յետոյ, իբրեւ Տեղապահ, Պատ. Տնօրէն Ժողովը իրաւասու չէր զինքը դատի կանչելու առանց ճշտուած եւ ստուգուած յանցանքներու եւ զեղծումի:

Տիրան Սրբազանի հովանաւորած այս Ժողովը ապօրէն էր, որովհետեւ ինքը ապօրէն կերպով ընտրուած էր, հակառակ մեր Կանոնագրի 36րդ յօդուածի տրամադրութեան. հետեւաբար այս ապօրէն Ժողովի տուած ապօրէն որոշումը ի մասին եղիշ Սրբազանի Միաբանութիւնէն արտաքսման ապօրէն էր: Յետոյ վնիւր տրուած էր իր բացակայութեան եւ ենթակային առիթ տրուած չէր ինքզինքը պաշտպանելու:

Իրողութիւն գ. — Ամենէն կարեւորը, գէթ իր խայտառակութեամբ, ընտրութիւնն էր Սուրէն Եպս.ի, որպէս Պատրիարքարանի Ընդհ. Գործոց Վարիչ, նկատի ունենալով իր 74 տարիները, երբ մարդս այլեւս իր կարողութիւններու վայրէջքին մէջ է, եթէ ունեցած է անշուշտ կարողութիւններ, ինչ որ կասկածելի է Սուրէն Սրբազանի պարագային:

Մեր Կանոնագրին մէջ չկայ որեւէ յօդուած ուր յիշուի այս պաշտօնը կամ արդարացնէ նման պաշտօն մը: Ատիկա պարտադրուեցաւ Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան, Տիրան Սրբազանի եւ իրեններուն կողմէն, իսկ այդ տխուր թեւը յօժարակամ իր կըռնակին պիտի առնէր նոր օրերու Սիմէոն Կիրեանացին, սա տարբերութեամբ միայն որ

մէկուն ուսերուն տրուածը սրբազան խաչն էր Գրիստոսի, իսկ միւսին՝ մեղքերու տուարակ մը, զոր Յորդանանի ուլտերն անգամ պիտի չուզէին կրել, եթէ իրենց տրուէր 74 տարիներու փորձառութիւն մը:

ՎԵՐԱԳԱՐՁ. — Տիրան Սրբազանը իր առաջին վտարումէն յետոյ դժուար թէ կարենար վերադառնալ, եթէ Յորդանանի մէջ երեսփոխանական նոր ընտրութիւններու հետեւանքով, պետութեան ղեկը, ժամանակի մը համար. չ'անցնէր Թագաւորին եւ երկրին դէմ դաւող մարդոց ձեռքը: Տիրան Սրբազանի վերադառնալուն օգնած են, ըստ 1956 Հոկտեմբերի ՍԻՌՆԻ տեղեկագրութեան, բանակի Ընդհ. Հրամանատար Սիլ Սպու Նուար եւ Վարչապետը, որոնց դիմուեցաւ եւ որոնք խոստացան շուտով ետ բերելու մեծ հրծիրքը: Հոս տեղը չէ անշուշտ ըսելու թէ Տիրան Սրբազանը կը վերադառնար ոչ թէ շնորհիւ «Երուսաղէմի եւ Ամմանի Հայ հասարակութեան առողջ եւ ուժեղ գիտակցութեան», ինչպէս կ'ըսուի ՍԻՌՆԻ նոյն թիւին մէջ, այլ շնորհիւ այն բանին, որով լեցուն էր իր գրպանը եւ որուն ակնկալութիւնն ու կարիքը ունէին այդ օրերուն պատասխանատուները: Բացի «առողջ եւ ուժեղ գիտակցութիւն» ունեցող Հայ հասարակութենէն, ամէն մարդ գիտէր թէ ի՞նչ արժած էր այս վերադարձը: Յիսուս երեսուն արծաթի վաճառուեցաւ, իսկ իր ծառան, Տիրան Սրբազանը, երեսուն հազարներու պիտի գնուէր: Գիններու այս տարբերութիւնը պիտի բաւէր ըսելու թէ դուռը որմէ վերստին ներս կը մտնէր ան իր վերադարձովը, շատ նեղ էր, ասեղի ծակէն ուլտի անցքը յիշեցնող, ըստ բացատրութեան Աւետարանի: Զարթնցնելու համար կարգ մը զգացումներ չարամիտներու հոգիին մէջ, չենք ուզեր անգամ մը եւս շեշտել թէ ի՞նչ էր պատճառը, «Երուսաղէմի գիտակից Հայ հասարակութեան» ուրախութեանը. այս նոր «առաքել»ի վերադարձին առիթով, դպրոցական աշակերտներու եւ պատանիներու խմած օղի՞ն, բաշխուած ամերիկեան կանաչ թուղթէ՞րը, թէ ոչ այս հանդէսին մէջ իրենց դերը այնքան լաւ կերպով սերտած Թարգմանչաց աշակերտներու տրամախօսութիւնները: Կը խորհինք թէ այս բոլորը ունեցան իրենց դերը եւ դեռ կը շարունակեն ունենալ:

Վերադարձողը «ի քեզ, Տէր, յուսացայ, մի ամաչեցից յաւիտեան» սաղմոսերգութեամբ պիտի բանար իր շրթները եւ պիտի խօսէր բաներ՝ որոնք յետոյ յայտնի պիտի ըլլային թէ որքան հիշող էին: Տիրան Սրբազանը Աստուծոյ չէր որ կը յուսար, այլ իր դրամին, որ իրեն ըսել պիտի տար ի վերջոյ, «Յորդանանը ի՞նչ է՝ որ իր նախարարները ինչ ըլլան, դրամով ամէն ինչ կարելի է ընել տալ այս երկրին մէջ»: Խեղճ Տիրան, չէր նկատեր թէ տուարները ինչպէս երգելով կ'երթային ուրիշներու գրպանը, իսկ ինքն ու իրենները՝ լալով ու ողբալով պիտի վտարուէին երկրէն, հակառակ դրամի ամենազօրոյ դէպքին, ինչպէս այնքան միամտօրէն կը կարծէին ու կը կարծեն տակաւին բոլոր Տիրանեան դրամաշրթները: Չենք ուզեր վերլուծել այս փառասէր նենգամիտին միամտութիւնը, երբ իր վերադարձով կը կարծէր թէ ամէն ինչ վերջացած էր: Չենք ուզեր մատնանշել յաւակնութիւններ՝ որոնք հաւատացին ու դեռ կը հաւատան թէ բան մը կը ցրան ընել: Չենք ուզեր հոս յիշատակել անունները հերոսներու եւ հերոսուհիներու, որոնք արժանացան Տիրան Սրբազանի ջերմ գնահատութեան եւ օրհնութեան: Միակ ողբերգութիւնը, այս տարօրինակ շարժումին մէջ այն է, որ բոլոր դերակատարները, Տիրան Սրբազանէն սկսեալ, կը շփոթեն կատակերգութիւնը ողբերգութեան հետ: Այս պարագան իրողութիւններու իմաստը կ'որոշուի ըլլալու տիտուր փաստին յայտարար նշանը կը թուի ըլլալ, բոլոր Տիրանաններու մօտ:

ՎԵՐԱԳԱՐՁ ՏԵՂԱՊԱՆ ԵՂԻՇԷ ՍՐԵԱԶԱՆԻՆ. — 21 Նոյեմբեր 1956ին Տեղապահ Սրբազանը Ս. Էջմիածնէն Յորդանան վերադարձաւ, եւ համաձայն իր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին տուած խոստումին, «Կը վերադառնամ, եթէ տեսնեմ որ Միաբանութիւնը չուզեր զիս իրեն Տեղապահ, յատենի Միաբանական Ընդհ. Ժողովոյ կուտամ հրաժարականս ու կը քաշուիմ պաշտօնէս», ուզեց Վանք գալ, թէ՛ իր հրաժարականը տալու եւ թէ՛ եօթ տարիներու իր հաշիւը: Սակայն զարմանքով հանդիսատես եղաւ

կացութեան մը, որ դժուար կրնայ հաշտուելի քսաներորդ դարու մտայնութեան հետ: Տիրան Սրբազանն ու իր մանկաւիկները արգիլեցին Տեղապահին մուտքը Վանքէն ներս, յայտարարելով թէ «պիտի սպաննենք զինքը եթէ Վանք մտնէ»:

Տեղապահ Սրբազանը բողոքելու համար այս անմարդկային բռնութեան դէմ, Հոգշ. Տ. Ծահէ Վրդ. Աճէմեանի հետ, որ իրեն կ'ընկերանար իբրեւ իր անծնական քարտուղարը, Վարչապետ Նապուսիին եւ Ներքին Գործոց Նախարարին դիմեց, յուշագրով մը, բացատրելով թէ իր բացակայութեան ու հակառակ Ա. Սթոռոյ Հնարական Կանոնադրի բացորոշ տրամադրութեան, Տիրան Սրբազանի արքանեակները բռնութեամբ եւ կաշառքով մեծամասնութիւն կազմելէ յետոյ զինքը Տեղապահ ընտրած են:

Բորդանանի Կառավարութիւնը ուզեց խնդիրը կարգադրել հաշտութեամբ: Այս նպատակով մասնաւոր հրաւէր եւ խնդրեց սարքուեցաւ, որուն ներկայ եղան Վարչապետը եւ քանի մը Նախարարներ: Տիրան Սրբազանը խոստացած էր ներկայ ըլլալու այս հրաւէրին եւ այդ նպատակով Երուսաղէմէն Սմման ալ եկած էր, սակայն վերջին վայրկեանին, զանազան անհիմն առարկութիւններով չուզեց հաշտութեան սեղանին ներկայ ըլլալ, արգիլուելով իր շուրջի պնակալէզներէն: Աւելին, սուտ լուրեր սկսան շրջան ընել հասարակութեան մէջ, թէ Նդիշէ Սրբազանը պետական անծնաւորութեանց ներկայութեան ծրագրած էր անարգանքի ու մահափորձի ենթարկել զինքը:

Հաշտութեան երկրորդ փորձը եղաւ Վարչապետարանին մէջ, ուր ներկայ էին Վարչապետը, Ներքին Գործոց եւ Արդարութեան ու Ելեւմտից Նախարարները: Հոս եւս Տիրան Սրբազանը ոչ մէկ զիջում ուզեց ընել, երբ Տեղապահ Նդիշէ Սրբազանը յօժարակամութիւն յայտնեց, ի ներկայութեան Նախարարական կազմին, Երուսաղէմ երթալ, անմիջապէս ժողով գումարել, յատենի ժողովոյ տալ իր հրաժարականը եւ փակել հարցը: Վարչապետը եւ Նախարարները համաձայն գտնուեցան այս առաջարկին, սակայն Տիրան Սրբազանը նորէն մերժեց հաշտութեան համար երկարած ձեռքը: Իսկ նոյն շրջանի ՍԻՈՆ ամսագրին մէջ այս պարագան ճիշդ հակառակ ներկայացուած է:

Հաշտութեան այս երկու փորձերը Տիրան Սրբազանի եւ իրեններու անտեղիտալի յամառութեան բախելէ յետոյ, Ներքին Գործոց Նախարարը 25 օրեր վերջ, հիմնուելով Տիրան Սրբազանի մեծամասնութեան կողմէն ընտրուած ըլլալու իրողութեան վրայ, հաստատեց զայն Տեղապահական պաշտօնին մէջ: Այս ապօրէնութեան հետեւանքով, Նդիշէ Սրբազան դատի դիմեց, Ներքին Գործոց Նախարարի այս ապօրինի ընթացքին դէմ՝ Ամմանի Կերպագոյն Ատենանին առջեւ: 1956 Դեկտեմբերի ՍԻՈՆին մէջ, Վարչապետարանի այս հաշտութեան իբրեւ եզրակացութիւն հետեւեալը գրուած է. «Ն. Վ. Վարչապետն ալ թելադրեց որ Սուրէն Եպս., իբրեւ երիցագոյն անդամ Միաբանութեան, ժողով գումարէ եւ Նդիշէ Սրբապիսկոպոս այդ ժողովին ներկայացնէ իր հրաժարականը ...: Սակայն Նդիշէ Սրբապիսկոպոս մերժեց առաջարկը»: Որքան բառ այնքան սուտ. ընդհակառակն, Տիրան Սրբազան իր ընտրութեամբ ամէն ինչ վերացած կը համարէր եւ կը վախնար որ նման ժողովի գումարում մը կրնար կասկածելի ընել իր ընտրութիւնը, զոր ինքը օրինաւոր եւ վերջնական կը նկատէր:

Յետոյ տեղի ունեցան Պատրիարքական կիսկատար ընտրութիւնները, հակառակ Բարձրագոյն Ատենանի եւ Նահանգային դատարանի ազդարարութեանց: Վերջին դատարանական որոշումը արեւելի քան 9 ամիսներ, առանց բաղձր առիթը տալու մասնաւորաբար երկարեցաւ արեւելի քան 9 ամիսներ, որ իր տարիներէ ի վեր երազած Պատրիարքական Սթոռոյն վրայ բազմի:

(Նարունակելի՝ 3)